

Најновија издања
ИНСТИТУТА ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Љиљана Миочиновић
КОГНИТИВНИ И АФЕКТИВНИ ЧИНИОЦИ У МОРАЛНОМ РАЗВОЈУ

Слободанка Милановић-Наход
КОГНИТИВНЕ ТЕОРИЈЕ И НАСТАВА

Надежда Шарановић-Божановић
ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ САЗНАВАЊА У НАСТАВИ

Стеван Крњајић
ДЕЧЈА ПРИЈАТЕЉСТВА

Снежана Јоксимовић • Мирјана Васовић
ПСИХОЛОШКЕ ОСНОВЕ ЧОВЕКОЉУБЉА

Кагажина Пјурковска-Петровић
ДЕТЕ У НЕПОТПУНОЈ ПОРОДИЦИ

Гордана Зиндовић-Вукадиновић
ВИЗУЕЛНИ ЈЕЗИК МЕДИЈА

Група аутора
МОРАЛНОСТ И ДРУШТВЕНА КРИЗА

Живан Ристић
О ИСТРАЖИВАЊУ, МЕТОДУ И ЗНАЊУ

Група аутора
САЗНАВАЊЕ И НАСТАВА

Горан Опачић
ЛИЧНОСТ У СОЦИЈАЛНОМ ОГЛЕДАЛУ

Мирчета Даниловић
САВРЕМЕНА ОБРАЗОВНА ТЕХНОЛОГИЈА

Смиљка Васић
РЕЧНИК ЧЕТИРИ ЈЕВАНЂЕЛИСТА

Група аутора
TOWARDS A MODERN LEARNER-CENTRED CURRICULUM

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

УДК 37

YU ISSN 0579-6431

ЗБОРНИК

*Института
за педагошка
истраживања*

ЗБОРНИК 28

ГОД. XXVIII, БР. 28

БЕОГРАД

1996.

Dragan Janjetović

ADOLESCENTS' INTRINSIC MOTIVATION AND SELF-CONCEPT

Summary

The paper deals with relationships between intrinsic motivation and self-concept in adolescents. It considers characteristics of intrinsic motives whose basis is to be found in the wholeness of personality, intrinsic features of some basic motives of self-concept and activities in which self-concept is created and altered. The paper also considers the relationships between elements constituting adolescents' ideal picture of themselves, some intrinsic motives and terminal values. It has been concluded that experiences following the fulfillment of intrinsic motives (competence motive, personal causality, achievement, self-actualization) are frequently contents of positive self-evaluations. Also, these motives determine cognitive contents of aspirations that build up one of self-respect's reference points. Contents of aspirations can represent terminal values that, when adolescents' personal terminal values matter, frequently understand the domains of ideal picture of oneself (physical, social, intellectual). By participating in intrinsically motivated activities, an adolescent approaches to realization of values that are identical with components of an ideal picture of oneself thus increasing his/her self-respect. Intrinsically motivated activities can imply processes of self-concept creation and alteration of self-concept in social interaction (internalization of other people's opinions, social comparison, role play, etc.), while self-respect motive, when it does not develop due to some unpleasant tension (e.g. by experiencing inferiority) possesses intrinsic-motivational features.

Key words: intrinsic motivation, self-concept, self-respect, values, adolescents.

Драган Јањетовић

ИНТРИНЗИЧЕСКАЯ МОТИВАЦИЯ И КОНЦЕПТ ПОДРОСТКОВ О СЕБЕ

Резюме

В работе рассматриваются связи между понятиями концепта о себе и интринзической мотивацией подростков. Рассматриваются характеристики интринзических мотивов, основа которых заложена в личности как целом, интринзические свойства некоторых основных мотивов концепта о себе и действий, в которых формируется и изменяется самосознание, а также соотношение элементов идеальной картины о себе подростков, некоторых интринзических мотивов и терминальных ценностей. Автор приходит к выводу о том, что переживания, сопровождающие удовлетворение интринзических мотивов (мотив компетенции, личной причинности, успеха, самоактуализации) часто являются содержанием положительных самооценок. Эти мотивы также определяют когнитивное содержание аспираций, составляющих одну из референтных точек самоуважения. Содержание аспираций может быть представлено терминальными ценностями, которые, когда речь идет о личных терминальных ценностях подростков, нередко подразумевают сферы идеальной картины самого себя (физической, социальной и интеллектуальной). Принимая участие в интринзически мотивированных действиях, подросток приближается к осуществлению ценностей, тождественных с компонентами идеальной картины самого себя и таким образом увеличивает свое самоуважение. Интринзически мотивированные действия могут подразумевать процессы формирования и изменения концепта о себе в социальном взаимодействии (интернализацию суждений других, социальное сравнение, выполнение ролей и т. п.), а мотив самоуважения, когда он появляется не как результат какого-нибудь неприятного напряженного состояния (например, переживания инферности), имеет интринзически-мотивационные свойства.

Ключевые слова: интринзическая мотивация, концепт о себе, самоуважение, ценности, подростковый возраст.

Катажина ПУРКОВСКА-ПЕТРОВИЋ
Славица ШЕВКУШИЋ
Институт за педагошка истраживања
Београд

УДК 159.923
Оригинални научни чланак
БИБЛИД 0579-6431,28(1996) с.69-88

ОЧЕКИВАЊА РОДИТЕЉА И НАСТАВНИКА: АУТОНОМНА ИЛИ КОНФОРМИСТИЧКА ЛИЧНОСТ ДЕТЕТА

Резиме. Породица неоспорно доприноси формирању конкретних потреба, интересовања и социјалног понашања деце кроз ближе одређивање циљева и вредности којима би она требало да теже. Поред породице, школа се сматра једним од најодговорнијих и најважнијих чинилаца у процесу формирања аутономне, самосталне личности ученика. Школа би, дакле, својим наставним методама, организацијом социјалног живота, структуром ауторитета и осталим аспектима школског живота требало да омогући ученику да развија особине и способности које одликују аутономну личност. Циљ овога рада је да се испитају очекивања родитеља и наставника у погледу пожељних васпитних циљева, који доприносе формирању аутономне наспрот конформистичкој личности. Испитани су родитељи и наставници београдских средњошколаца ($P=125$, $N=45$), скалом родитељских вредности (Kohn: *Parental Values Scale*), која је у извесној мери модификована за узорак наставника. Резултати су показали да су родитељи и наставници оријентисани ка развоју аутономне личности деце. Извесне разлике које су се појавиле при избору одређених вредности биле су последица утицаја улоге испитаника (родитељ - наставник), односно схватања које намеће одређена улога.

Кључне речи: демократија, аутономна личност, конформистичка личност, вредности, родитељи, наставници, адолесценти.

Уводна размишљања

Породица као примарна васпитна средина може, али не мора, допринети развоју аутономије код детета. У свакој култури, друштву, породици, без обзира на историјски тренутак у коме се налазимо, сусрећемо се са појавом аутономије чланова или појединих група. Аутономија у свом основном значењу подразумева независност од некога или нечега и способност за управљање самим собом. Аутономна личност, то је личност која је слободна од спољних утицаја.

У стручној литератури појам аутономије дефинисан је најчешће као самозаконитост, самоуправа, независно функционисање (Крстић, 1988, стр. 58).

У психолошким и педагошким теоријским разматрањима појам аутономије најчешће се користи наизменично са термином независност, супротстављајући га појму зависности. У психологији појму аутономије придружује се појам индивидуације, дефинисан као процес који доводи до аутономије или је усмерен на постизање аутономије. Индивидуација је процес којим се индивидуа ослобађа стања зависности према родитељима, а истовремено настоји да остане у вези са њима (Пјурковска-Петровић, 1996, стр. 320). У основи овог процеса стоје две битне промене у односима родитељ – дете. Као прво, прелазак са једностраног ауторитета на стање у коме постоји и ауторитет родитеља, али и сарадња са њим, што омогућава независне акције и изградњу самосталног "ја", независног од родитељских утицаја; и друго, промена у перцепцији родитеља као личности омогућава контакте између детета које одраста и родитеља, засноване на међусобном поштовању личности. На плану понашања врло је очигледан виши степен сепарације детета од родитеља. Индивидуација је процес који се протеже кроз цели живот човека, иако је на разним развојним ступњевима усмерена на другачији облик и различит обим аутономије. До периода потпуног сазревања јединке најбитнији значај има постизање аутономије у односу на сопствене родитеље, што никако не значи да се тај процес тиме и завршава; напротив, он само престаје да буде централни проблем процеса развоја детета.

Многи истраживачи који се баве развојем човека сложни су око тога да независност одређује један од главних смерова развоја одрастајуће јединке. Одрас таквог усмерења јесте, на пример, тврдња да се психичко сазревање може разматрати као прелазак из стадијума пуне зависности јединке у стадијум њене потпуне психичке аутономије (Пјурковска-Петровић, 1996, стр. 89).

Појам аутономије, са оправдањем, најчешће се повезује са најважнијим периодом у развоју појединца, адолесценцијом. *Адолесценција* је прелазни период између детињства и одраслости. Праћен је врло значајним променама у свим областима социјалног живота младих. То је време када појединац расте и сазрева физички, ментално, емоционално и социјално. За овај узраст од посебног је значаја развијање мотива за осамостаљивањем, па борба за самосталност постаје један од најважнијих циљева у адолесценцији. У првој фази, млади се боре да постану, пре свега, независни у односу на сопствене родитеље; промене у интеракцији родитељ – адолесцент завршавају се повратком младих родитељима на нов начин, заснован на релативној једнакости. Релације базиране на релативној емоционалној зависности од родитеља трансформишу се у аутономније и равноправније релације између родитеља и адолесцената (Опачић, 1995, стр. 110). Аутономија је једна од основних димензија уз помоћ које се карактерише функционисање породице као целине и релација између родитеља и деце. Посебно је интересантна чињеница да промене у интеракцији родитеља и детета потичу, на том узрасту, од стране младе особе, а не родитеља. Тиме се још једном потврђује поставка о *двосмерној социјализацији* – не само да родитељ утиче, мења, социјализује дете,

већ стално и у свим областима дете утиче, трансформише односе са родитељима и одређује услове у којима ће даље само да се развија.

Што се тиче васпитних стилова родитеља и њихове везе са аутономијом детета можемо рећи да у иностраној и домаћој литератури најчешће наилазимо на три основна типа односа родитељ – дете, наиме: демократски, ауторитарни и пермисивни. Уопштено говорећи, *демократски васпитни стил* карактерише релативно висока контрола, али прилагођена узрасту детета, опште прихватање праћено израженом вербалном комуникацијом, што најчешће резултира успешним прилагођавањем, независношћу и социјалном одговорношћу детета. *Ауторитарни васпитни стил* карактерише надпросечно изражена контрола, често неприлагођена узрасту детета, релативно ниска топлина у односу на дете, што се манифестује у обесхрабтивању вербалне комуникације и иницијативе, а најчешће резултира високом зависношћу и само просечном социјалном одговорношћу. Заступајући аутократски стил руковођења дететом, родитељи преносе детету личну хијерархију вредности (на пример, "буди добар ђак"), уз занемаривање социјалних односа или чак оспоравање ове сфере за развој детета, са образложењем да она омета дете у достизању главног циља (на пример, "одличан школски успех"). Такве ситуације доводе до раскорака између одређених вредности које се преносе детету и начела осталих вршњака (на пример, у разреду), што на крају мора резултирати удаљавањем детета од проблема вршњака и кочењем његовог социјалног развоја. И на крају, *пермисивни васпитни стил* карактерише ниска контрола праћена ниским захтевима, опште прихватање детета, а што за последицу најчешће има ниску социјалну одговорност, и само релативну независност (Опачић, 1993). Деца која одрастају уз родитеље који се понашају на пермисиван начин, подједнако као и деца родитеља који их третирају са позиције непогрешивог и моћног ауторитета, постижу низак степен независности и социјалне одговорности. Сви аутори су сложни да међу идентификованим и описаним васпитним стиловима родитеља, демократски васпитни стил највише доприноси свестраном психо-социјалном развоју, а тиме и развоју аутономне личности детета. Демократски стил руковођења дететом подразумева, пре свега, доминацију пожељних васпитних ставова родитеља у односу на непожељне васпитне ставове (Пјурковска-Петровић, 1993, стр. 27-32). Пожељним се сматрају следећи васпитни ставови: поштовање права детета, прихватање, сарадња и умерена слобода, тј. слобода прилагођена узрасту детета.

Као последица *става поштовања права деце* у породичној заједници, дете је посматрано као њен равноправни члан. Родитељ цени улогу детета у породици. Не спутава га у његовим усмерењима, напротив, учи га одговорности за сопствено понашање. Однос са дететом је активан, а постављени захтеви у складу су са његовим могућностима. Дете подизано на тај начин, не ослања се увек на родитеље и није зависно од њих, предузимљиво је из сопствених побуда, што директно доприноси развоју његове самосталности.

Када родитељ има пуно поверења у дете, он схвата да је са растом и сазревањем детету потребна већа слобода у понашању. Овај став подразумева да поред топлих и блиских односа са родитељима, дете има свој свет којим хоће и може да управља. Уз одређену слободу дете постаје све више способно и спремно за сарадњу са другима (родитељима, наставницима, вршњацима). Уз одређену слободу дете има прилику за стицање и уопштавање разних друштвених искустава и изван породице, другим речима, има могућност за упознавање разних потреба и вредности које поседују његови вршњаци. Када родитељ испољава *става спремношћу за сарадњу*, прибегава укључивању детета у сопствене активности и увек је спреман да му помогне. Уз то, родитељ зна и уме да прилагођава своје понашање према развојним фазама и потребама детета. Такав став најчешће води ка развоју поверења детета у родитеље, и обрнуто. Став спремности за сарадњу омогућава детету обликовање адекватне самооцене, буђење поверења у друге, спремност за прихватање и пружање помоћи не тражећи ништа за узврат. Реална процена сопствене личности је полазна основа у регулисању односа између појединца и ширег окружења.

Поред породице, школа се сматра једним од најодговорнијих и најважнијих чинилаца у процесу формирања аутономне, самосталне личности ученика. Школа би, дакле, својим наставним методама, организацијом социјалног живота, структуром ауторитета и осталим аспектима школског живота, требало да омогући ученику да развија особине и способности које одликују аутономну личност. Најснажнији фактор развоја аутономије ученика у настави је наставник, и то *наставник демократског типа*, чије су главне карактеристике исказане у основним обележјима његовог стила рада у настави и општој демократској васпитној оријентацији. Аутономија ученика у настави је условљена развојним потенцијалима ученика и степеном уважавања тих потенцијала. Степен аутономије се повећава са растом и развојем ученика. Најнижи је на самом почетку школовања, док је виши степен аутономије могуће остварити у позном детињству, мада је овај узраст (9-12 година) у погледу мотивације и способности организовања властитих активности још увек незрео. У погледу самосталности ученика запажа се битан напредак, што отвара могућност интензивирања самоактивности која је у функцији бржег развоја ове способности. Код адолесцената могуће је постићи знатно већи степен аутономије у односу на претходне периоде: ученици траже уважавање њиховог мишљења, самосталност у раду и опиру се ауторитету. Психолошке карактеристике ученика појединих развојних периода чине основу успостављања одговарајуће пропорције поучавања и аутономног деловања у настави. Стил вођења наставе, односно начини управљања њеним процесима, умногоме одређују степен аутономије ученика у школи. Према томе, стил рада наставника открива карактер наставе – ауторитаран, демократски и пермисивни, а карактер наставе – степен слободног и креативног понашања ученика. Ауторитарни стил вођења наставног процеса од стране настав-

ника, као и пермисивни, и аутономија ученика немају готово ничег заједничког у савременим условима васпитања и образовања. Демократски тип наставника настоји да пружи оптималне услове за развој ученика. Плански и организовано му помаже да се, у мери у којој је то могуће, властитим снагама еманципује и трансформише у самосталну личност. Педагошки утицаји ових наставника нису засновани на спољној принуди и притисцима, већ на принципима слободног развоја личности.

Ако аутономију личности дефинишемо ширином могућности појединца да одлучује о разним аспектима своје активности, долазимо до закључка да је ученик, по дефиницији, лишен могућности аутономног деловања у оквиру педагошки организованог рада у школи. Циљеви који се односе на развој личности ученика, а који говоре о развијању интелектуалних способности, критичког мишљења, стицању самосталности и слично, немају довољно покриве у оном што се збива у настави. Школи се, такође, замера и њен веома изражен формализам и ауторитарност, који су довели до тога да је постала институција чија се организација и рад заснивају на крутим прописима који не одговарају развојним потребама ученика и потребама времена у коме школа делује. Највећа тешкоћа вероватно произлази из слабости разредно-часовног система наставе и неповољне структуре комуникације између наставника и ученика. Циљеви који се односе на развој социјалног понашања, на развијање интеракцијских и комуникацијских вештина, учење вештина кооперативног рада, такође, нису довољно заступљени у ученичким активностима у настави (Шевкушић, 1996). Недостатак специфично педагошких и психолошких знања и умења треба приписати непостојању одговарајућих облика припреме пре уласка у занимање и усавршавања наставника у току рада у школи. Друго, код ученика временом долази до природног прерастања потреба карактеристичних за млађе узрасте. Самим тим што постају зрелији и искуснији, способнији за самостално и одговорно понашање, ученици постају све више фрустрирани тиме што их школа стално држи у положају извршиоца непресушних, веома једнообразних налога и захтева које им прослеђују наставници. При томе, наставник само делимично изражава своје схватање да тако треба да буде, много више се прилагођава ситуацији у којој нема услова да ради другачије. Можемо рећи да дидактичка аутономија која је конформистичка и води у дидактичку униформност, која се не ослања на систематско упознавање дидактичко-методичких иновација и њихово селективно укључивање и прилагођавање сопственој педагошкој стратегији, не омогућује развој акционе аутономије ученика. Аутономија ученика у процесу сопственог образовања је, несумњиво, услов позитивног односа према школи и оптималних образовних и развојних постигнућа ученика (Хавелка, 1996).

Тежња свих савремених образовних система је да се формира аутономна личност, ослобођена спољашње доминације, социјално одговорна. Зато су пожељни циљеви образовања данас – независност, креативност, способност самосталног одлучивања, аутономно мишљење, когнитивна флексибилност,

способност решавања и постављања проблема – заменили традиционалне образовне циљеве чија суштина је била у томе да се деци помогне да стекну одређени фонд знања и да се оспособе да успешно решавају одређене тестове (Максић, 1993). Најновије промене у образовној филозофији крећу се, дакле, у правцу формирања личности са израженим идентитетом, ослобођене од спољашње доминације, личности која је социјално одговорна.

Да би ученици тежили сталном самоусавршавању неопходно је обезбедити услове који ће то омогућити. Те могућности треба предвидети у оквиру општих школских правила и поступака. Таква правила треба код ученика да подстичу и развијају поверење у сопствене снаге и могућности, да подржавају и негују стваралачку иницијативу. Посебно је значајно подстицање слободних мишљења и деловања, самосталности у раду и поступању, као и заузимање ставова при доношењу личних одлука. Крајњи резултати педагошког рада треба да се огледају у томе да ученик постане што аутономнија личност, да је припремљен за свесно и јасно одређивање свог индивидуалног лика и свог места у свету.

Оптималан развој аутономије ученика могуће је остварити, дакле, само у условима демократске климе и демократског стила рада у настави, заснованог на високом степену личних, стручних и педагошких квалитета наставника. И управо због тога било би потребно истражити постојећу васпитно-образовну праксу, посебно услове и факторе оптималног развоја аутономије ученика, и пружити одговоре на низ питања везаних за развој аутономије ученика у нашој школи.

Преглед истраживања

Један од најзначајнијих доприноса у области истраживања вредности родитеља, односно васпитних циљева који се односе на формирање конкретних потреба, интересовања и социјалног понашања сопствене деце, представљају истраживања америчког аутора Кона. Скуп ових циљева и вредности Кон и његови сарадници одређују као *родитељске вредности* (Kohn & Schooler, 1986). Избор циљева васпитања зависи у значајној мери од социјалног положаја родитеља, наиме од њиховог нивоа образовања, социјално-економског статуса, њихове професије, социјалног миљеа из кога родитељи потичу (Koralewicz-Zebik, 1982; Kohn & Schooler, 1986; Skarzynska, 1990). Кон чини покушај да објасни од чега зависе разлике у васпитним поступцима родитеља. Као прво, претпоставља да разлике проистичу из различитог система вредности којима се родитељи управљају у васпитном процесу са децом. Такође, аутор је очекивао да на систем родитељских вредности утиче положај који родитељи заузимају у социјалној структури. Од свих димензија који одређују социјалну структуру највећи утицај имају професија и услови рада родитеља. Утицај услова рада презентира се на следећи начин: (а) рад у одређеним условима захтева одређена понашања, (б) одређена понашања на послу су по-

себно награђивана, (в) награђивање таквих понашања доприноси да се одређене психичке црте, формиране под утицајем таквог понашања или фиксираних као позитивне, посматрају као веома пожељне, (г) те црте почињу да буду генерализоване, односно превазилазе сферу професионалног живота јер гарантују постизање успеха, (д) родитељи желе да усаде својој деци такве вредности, у нади да реализација тих вредности гарантује успех и њиховој деци. У складу с тим, Кон је спровео истраживање о вредностима родитеља који потичу из средње и радничке класе.

Резултати истраживања довели су Кона до формулисања концепције о две супротстављене вредносне оријентације родитеља: *саморегулација* (аутономија) и *конформизам*. Под саморегулацијом подразумева се заснивање сопственог делања на сопственом суду и према унутрашњим стандардима. Под конформизмом подразумева се управљање према ауторитету и подлагање спољашњим притисцима. Појам саморегулације обухвата заинтересованост собом и другима, спољашњим светом и механизмима делања, што допушта прихватање бројних информација споља. Саморегулација везана је за флексибилну делатност, функционалну у односу на сложене ситуације. Та врста понашања супротставља се конформистичком понашању које се своди на то да се у сложеним или непознатим ситуацијама трага за готовим решењима, упутствима ауторитета и пребацивању тежине одговорности и одлучивања на друге. Другим речима, то је посезање за туђим, а не сопственим решењима, разрађеним од стране појединца. Конформизам је усмерен на постизање спољашње награде установљене од стране ауторитета, за разлику од самосталног мишљења и сопствене реалне процене.

За мерење родитељских вредносних оријентација ка саморазвојности, односно конформности ауторитету, Кон је конструисао тест у коме се од испитаника тражи да од тринаест понуђених особина рангира три најпожељније и три које сматра најмање важним да их поседује дете. За вредносне оријентације Кон (1977, стр. 37) употребљава термине саморегулација и конформизам. Он инсистира да се његов концепт "конформности" разликује од термина који употребљава Рисман (Riesman) описујући конформистичку, "усмерену ка другима" особу. Конформност се код Кона односи на субмисиивност ауторитету, често удаљеном и дифузно. Претпоставка је да ће четири особине које одражавају саморазвојност (да има разумевања за друге; да га интересује како и зашто се ствари дешавају; да је одговорно и да контролише своје поступке) више вредновати родитељи вишег друштвеног положаја, док ће пет особина које одражавају "конформност" (да се лепо понаша; да је чисто и уредно; да добро учи; да је поштено и да слуша своје родитеље) више вредновати родитељи нижег друштвеног положаја. За остале особине (да је разумно и правилно расуђује; да се понаша као што један дечак/девојчица треба да се понаша; да се јако труди да успе и да се добро слаже са другом децом), Кон (1977, стр. 52) каже да су класно неутралне јер их једнако вреднују и радници и родитељи из средње класе.

Поставља се питање: зашто родитељске вредности имају тако јако изражену везу са местом које јединка заузима у социо-економској структури. Ову везу најубедљивије је до сада објаснио Кон. Он је доказао да разлике у родитељском вредновању аутономије и конформизма детета потичу од врсте њихове професионалне активности. Наиме, услови рада стварају искуства која формирају увид у могућности и жеље, како за себе тако и за своју децу. Припадници из тзв. радничке класе раде мање сложене послове, више аутоматизоване, надгледане и оне које подлежу процени спољашњих ауторитета, за разлику од припадника средње класе. Затим, радећи послове који траже слагање са изразитим спољашњим стандардима, а мање сопствену иницијативу, лица из радничке класе више цене конформизам, као вредност која гарантује успех, него ауторегулацију (аутономију). Кон наглашава значај структуралних услова рада у формирању родитељских вредности, али, такође, запажа и утицај образовних искустава. По њему, образовна искуства делују, пре свега, кроз спознајне факторе: образовање развија интелектуалну флексибилност и проширује спознајне видике, што би требало да допринесе повећању значаја вредности аутономије. Поред тога, виши ниво образовања допушта јединки да врши вишесложне послове ослобођене спољашње контроле; затим кроз утицај на природу вршеног посла образовање, такође, може довести до повећања вредности саморегулације (Skarzynska, 1990).

Истраживања о вредностима родитеља, уз употребу Конове скале, поновљена су више пута на пољској популацији родитеља (Koralewicz-Zebik, 1982; Slomczynski & Kohn, 1988; Pawlicka-Wojciechowska, 1989; Skarzynska, 1990; Kirwil, 1991). Резултати изведених истраживања потврдили су тезу о универзалности постојања димензије саморегулација *versus* конформизам у систему вредности родитеља, у сфери ставова према васпитању сопствене деце, као и у осталим сферама живота.

Резултати истраживања, извођених у Пољској седемдесетих и осамдесетих година, указују на превладавање вредности саморегулације над конформизмом, с тим да је ова превага код пољских родитеља врло мала. Испитивани родитељи желе да деца буду, пре свега, добро васпитана, усмерена на постизање циљева и учтива. Као следеће, желе да дете буде послушно, вредан ђак у школи и одговорно у свему. Најмање су се родитељи изјашњавали да се деца понашају у складу са сопственим полом, и да буду чиста и уредна. Мање важно за ове родитеље било је, такође, да дете узима у обзир осећања и мишљења других људи и да буде радознано и заинтересовано за оно што се око њега дешава (Koralewicz, 1987; Slomczynski & Kohn, 1988). Крајем осамдесетих година ова слика се донекле мења. У једном од истраживања показало се да су родитељи, нешто више него раније, ценили вредности саморегулације (аутономије) у односу на конформистичке вредности. Синдром вредности саморегулације проценило је веома важним нешто више од половине испитаника (Pawlicka-Wojciechowska, 1989). Добијени резултати указују на мењање свести родитеља, на благу тенденцију пораста вредности аутономије и не-

зависности код родитеља, у односу на раније године. Ову промену аутори су тумачили двојачко: као прво, временом дошло је до извесних промена у односима родитељ – дете и већој заинтересованости за развој детета; и друго, као одраз одређених друштвених промена (еволуција савременог друштва).

Испоставило се, такође, да је на пољској популацији већи значај имао ниво образовања родитеља него ли њихов социјално-економски статус (Skarzynska, 1990). Резултати истраживања ове ауторке указују и на постојање димензије "усмерење на друге" насупрот "усмерењу ка постизању личних циљева" у систему вредности родитеља, али ова димензија нема одлику универзалности као димензија аутономија *vs.* конформизам. Мајке и очеви из истих породица су сличнији међусобно у погледу димензије аутономија *vs.* конформизам него у погледу ове друге димензије. Ниво образовања родитеља утиче на избор вредности у том смислу, што родитељи вишег нивоа образовања више цене вредности аутономије, него вредности конформизма, за разлику од родитеља нижег образовног нивоа.

Истраживање Кирвилове (1991), која је користила исти инструмент за испитивање родитељских вредности, имало је за циљ да испита да ли родитељске вредности имају утицаја на социјално понашање деце у групи вршњака (популарност, попустљивост, агресивност и наметљивост). Резултати анализе родитељских вредности указали су на постојање димензије конформистичког понашања насупрот *социјалној зрелости деце*, у коју су ушле, поред вредности типичних за аутономију, и вредности "усмерености на друге". Испитивање везе између родитељских вредности посматраних на нивоу ове димензије и социјалног понашања деце показало је да преферирање зрелости у понашању детета од стране оба родитеља доприноси популарности и наметљивости деце. Посматрано по полу, како родитеља тако и деце, показало се да су синови очева који инсистирају на социјално зрелом понашању деце популарни и не манифестују агресивна понашања међу вршњацима у школи. С друге стране, очеви који инсистирају на конформистичком понашању деце формирају девојчице које се понашају наметљиво. Конформизам заступан од стране мајки доводи до неагресивног понашања дечака и испољавања наметљивости код девојчица.

На југословенској популацији урађено је социолошко истраживање у коме су испитиване разлике између родитеља из радничких и родитеља из породица средње класе, у погледу поменутих вредности (Томановић-Михајловић, 1995). Резултати су показали да су се слојне разлике одсликале у правцу Конове претпоставке. Наиме, родитељи из радничких породица више вреднују конформистичке особине (инструменталне вредности, као што су: поштење, лепо понашање и послушност), а мање интелектуалну радозналост, (особину из димензије саморазвојности). Насупрот њима, родитељи из средњих слојева више вреднују разумност и интелектуалну радозналост, док су веома мало вредновани типско полно понашање и оријентација ка успеху. Као најдискриминаторније за разлике међу слојевима показале су се особи-

не: интелектуална радозналост и разумност. Најмање разлике међу слојевима су у вредновању особина као што су: поштење, уредност, самоконтрола и разумевање, што је занимљиво, јер се по Коновој претпоставци оне третирају као дискриминаторне (прве две као конформистичке, а друге две као саморазвојне).

У овом делу рада приказана су, пре свега, истраживања о вредностима родитеља, испитиваних помоћу инструмента који је коришћен и у нашем истраживању. С обзиром на то да ова скала није до сада примењивана на узорку наставника, истраживања о вредностима наставника нису могла бити заскупљена.

Предмет и метод нашег истраживања

Основни циљ рада био је да се испитају очекивања родитеља и наставника у погледу пожељних васпитних циљева, развијања аутономне или конформистичке личности детета. У складу са овим циљем поставили смо следећа истраживачка питања:

- 1) Каква је хијерархија и структура вредности родитеља (посебно мајки и очеве) и наставника?
- 2) Каква је веза између родитељских вредности и нивоа њиховог образовања?
- 3) Да ли пол родитеља утиче на избор вредности? Да ли број и пол деце у породици утиче на избор појединих вредности родитеља?
- 4) Да ли пол наставника и предмет који предају утиче на избор вредности од стране наставника?
- 5) Да ли се родитељи и наставници разликују у погледу избора одређених вредности?

Метод истраживања. За испитивање очекивања родитеља и наставника у погледу пожељних васпитних циљева коришћена је Скала вредности родитеља, односно пољска верзија Конове скале (Kohn: *Parental Values Scale*) припремљена од стране пољске ауторке Коралевич (Koralewicz: *Skala Wartosci rodzicielskich*). Иста скала, у овом случају примењена је и за наставнике, са незнатним модификацијама. Примењена скала родитељских вредности била је пропраћена структурисаним интервјуом, на који су родитељи и наставници одговарали писменим путем. Конструкција овог инструмента полази од ставовишта да су вредности родитеља поређане хијерархијски, а основа испољавања одређене вредности је сам чин њеног избора. Због тога се примена ове технике своди на понављање избора од стране родитеља више пута: од 13 углавном пожељних циљева (вредности) – родитељи/наставници бирају три пожељне, а међу њима једну најпожељнију, и три релативно мање важне, а међу њима једну најмање важну. Тако примењена процедура избора допштала је лоцирање индивидуалних процена сваке вредности на скали од 1 до 5, и то на следећи начин: 5 бодова добија најпожељнија вредност; 4 – две

следеће вредности подједнако важне за испитаника; 3 – вредности које испитаник не сматра посебно значајним (није заокружио); 2 – две вредности релативно мало цењене и 1 бод – за вредност најмање пожељну. На тај начин добијена је скала, која се може третирати као интервална и која допушта примењивање многих статистичких процедура. С обзиром на то да за оригиналну, америчку верзију скале, нисмо имали одговарајуће податке о њеној поузданости, определили смо за пољску верзију, која је имала статистички задовољавајуће коефицијенте поузданости.

Примењена скала састојала се од вредности које су се односиле на пожељна понашања детета: (1) лепо се понашати у присуству других, (2) бити послушан према родитељима (наставницима), (3) бити одговоран и тачан, (4) бити амбициозан, (5) бити учтив и лепо васпитан, (6) бити чист и уредан, (7) реално процењивати себе и друге, (8) самостално мислити и одлучивати, (9) умети успостављати односе са другима, (10) понашати се у складу са полном улогом, (11) бити обзиран према осећањима и мишљењима других људи, (12) бити радознао и заинтересован и (13) бити добар и вредан ђак.

Као што показује анализа резултата многих истраживања, у основи изабраних пожељних понашања леже две димензије: *конформизам* насупрот *саморегулацији* (аутономији), као и *усмерености на друге* насупрот *усмерењу ка испуњењу личних циљева* (Kohn & Schooler, 1986; Koralewicz, 1987; Slomczynski & Kohn, 1988). Конформистичком понашању одговарају следеће варијабле: лепо понашање, послушност, уредност и чистоћа као и понашања у складу са полом. У аутономна понашања спадају варијабле: самостално мишљење, радозналост и заинтересованост, одговорност и тачност, реално процењивање себе и других и обзирност према осећањима и мишљењу других људи.

Узорак. Истраживање је изведено у две београдске гимназије и обухватило је родитеље и наставнике ученика ових школа. Испитано је 66 породица (64 мајке и 61 отац), у већем броју случајева реч је о потпуним породицама. Образовна структура родитеља показује да је већина мајки и очеве (69%) завршила вишу школу или факултет, док је 28% родитеља са завршеном средњом школом и занемарљив постотак родитеља са нижом школском спремом. Такође, испитано је 45 наставника различитих наставних предмета, са различитом дужином радног стажа. Истраживање је извршено током октобра и новембра месеца, 1996. године.

Статистичка обрада података. Прикупљени подаци подвргнути су следећим статистичким анализама:

- да би се утврдила хијерархија система вредности родитеља (посебно мајки, посебно очеве) и наставника, израчунате су аритметичке средине и стандардне девијације;

- примена једносмерне анализе варијансе требало је да омогући следеће: (а) проверавање хипотезе о постојању разлика између аритметичких средина различитих образовних категорија родитеља за сваку од зависних вари-

јабли; (б) проверавање хипотезе о утицају варијабли броја и пола деце у породици на сваку од зависних варијабли; (в) као и варијабли пола и предмета који предају наставници;

• помоћу двосмерне анализе варијансе настојали смо да утврдимо да ли постоје главни ефекти класификаторских варијабли (улоге и пола), као и интеракције ових варијабли на избор вредности (односно пожељних/непожељних циљева).

Анализа резултата

Хијерархија вредности родитеља, која је добијена израчунавањем аритметичких средина за све вредности, указује на то да су родитељи као пожељне васпитне циљеве истакли: самостално мишљење и одлучивање, одговорност и тачност, и реално процењивање себе и других. Као што се може видети, родитељи су, с обзиром на избор пожељних васпитних циљева, оријентисани ка развоју аутономије код своје деце. Овај закључак поткрепљују и подаци о избору непожељних вредности од стране родитеља (лепо се понашати и понашати се у складу са полом) које спадају у групу конформистичких вредности.

С обзиром на пол родитеља, анализа резултата показала је да се хијерархије вредности родитеља значајно не разликују, односно да очеви и мајке имају слична очекивања у погледу пожељних и непожељних васпитних циљева за своју децу (табела 1). Овакав резултат може се тумачити, у извесном смислу, усклађеним односом оба родитеља у процесу васпитања деце. Добијена слика хијерархије вредности родитеља у многеме се поклапа са налазима других истраживања (Skarzynska, 1990, стр. 10). Једина значајна разлика појавила се у погледу циља "бити амбициозан", у том смислу што су очеви сматрали у већој мери него мајке да је пожељно да им деца буду амбициозна. Ова разлика значајна је на нивоу 0.05 ($p = 0.038$). Ово се може тумачити већом усмереношћу мушкараца на професионалну сферу живота.

Варијабле броја и пола деце у испитиваним породицама нису се показале значајним при избору вредности од стране родитеља. Број деце у породици се није показао значајном варијаблом вероватно зато што су узорак сачињавале градске породице, углавном са једним или два детета.

Хијерархија вредности испитиваних наставника показала је да се они у највећој мери, као и родитељи, опредељују за оне пожељне васпитне циљеве који улазе у групу аутономног понашања (самостално мислити и одлучивати, бити одговоран и тачан, реално процењивати себе и друге). Што се тиче непожељних васпитних циљева наставници су као такве оценили конформистичке циљеве (понашање у складу са полом, бити послушан и бити уредан и чист), попут родитеља (табела 2). Контролисање варијабле пола наставника показало је да нема значајних разлика између наставника и наставница у погледу избора вредности. Међутим, показало се да је предмет који наставници предају значајно утицао на избор једног од пожељних циљева.

Наиме, наставници који предају друштвене предмете у већој мери су се определили за вредност "лепо понашање у присуству одраслих и вршњака", дакле вредност која спада у групу конформистичких вредности. Објашњење оваквог избора захтева даља истраживања и проверу.

Табела 1: Хијерархија вредности родитеља по полу

Ранг	Мајке		Очеви	
	Вредности	M/SD	Вредности	M/SD
1.	Самостално мисли и одлучује	3.94 (0.96)	Самостално мисли и одлучује	4.05 (0.86)
2.	Одговоран и тачан	3.70 (0.95)	Реално процењује себе и друге	3.69 (0.74)
3.	Реално процењује себе и друге	3.58 (0.79)	Одговоран и тачан	3.61 (0.80)
4.	Добар и вредан ђак	3.22 (0.68)	Амбициозан	3.23 (1.04)
5.	Уме да успостави односе са другима	3.20 (0.65)	Добар и вредан ђак	3.11 (0.75)
6.	Учтив и лепо васпитан	3.08 (0.41)	Уме да успостави односе са другима	3.06 (0.51)
7.	Радознао, заинтересован	2.90 (0.99)	Учтив и лепо васпитан	3.05 (0.64)
8.	Послушан	2.87 (0.65)	Уредан и чист	2.87 (0.43)
9.	Амбициозан	2.87 (0.84)	Радознао, заинтересован	2.77 (1.05)
10.	Обзиран према другима	2.86 (0.77)	Обзиран према другима	2.75 (0.67)
11.	Уредан и чист	2.81 (0.47)	Послушан	2.75 (0.72)
12.	Понашање у складу са полом	2.20 (0.91)	Понашање у складу са полом	2.31 (0.76)
13.	Лепо се понаша	1.87 (0.93)	Лепо се понаша	1.77 (0.88)

Битно је истаћи, на крају, да без обзира на разлике у избору појединих вредности родитеља и наставника, и једни и други су у погледу очекивања васпитних исхода усмерени ка аутономном развоју своје деце, односно ученика.

Да бисмо проверили хипотезу о улози нивоа образовања родитеља у избору вредности применили смо поступак једносмерне анализе варијансе. Резултати показују да је образовање родитеља имало значајну улогу у избору две вредности: "бити послушан према родитељима и наставницима" и "бити радознао и заинтересован". За прву вредност у значајно већој мери опредељивали су се родитељи нижег образовног нивоа (школа за квалификоване раднике и средња школа), док су се за другу вредност у већој мери опредељивали родитељи који су завршили вишу школу или факултет (разлике су значајне на нивоу 0.01; $p_1 = 0.01$ и $p_2 = 0.00$). Ови налази у складу су са налазима Конових и других истраживања (Kohn, 1976; Koralewicz, 1987), да ниво образовања родитеља утиче на избор вредности у том смислу што родитељи

вишег нивоа образовања више цене вредности аутономије, него вредности конформизма, за разлику од родитеља нижег образовног нивоа.

Табела 2: Хијерархија вредности родитеља и наставника

Ранг	Родитељи		Наставници	
	Вредности	M/SD	Вредности	M/SD
1.	Самостално мисли и одлучује	3.99 (0.91)	Самостално мисли и одлучује	4.29 (0.94)
2.	Одговоран и тачан	3.66 (0.88)	Одговоран и тачан	3.67 (0.77)
3.	Реално процењује себе и друге	3.63 (0.77)	Реално процењује себе и друге	3.60 (0.86)
4.	Добар и вредан ђак	3.17 (0.71)	Радознао, заинтересован	3.22 (0.82)
5.	Уме да успостави односе са другима	3.14 (0.59)	Учтив и лепо васпитан	3.11 (0.49)
6.	Учтив и лепо васпитан	3.06 (0.53)	Уме да успостави односе са другима	3.04 (0.85)
7.	Амбициозан	3.05 (0.96)	Обзиран према другима	2.98 (0.62)
8.	Уредан и чист	2.84 (0.45)	Лепо се понаша	2.89 (0.57)
9.	Радознао, заинтересован	2.84 (1.02)	Добар и вредан ђак	2.73 (0.65)
10.	Послушан	2.82 (0.69)	Амбициозан	2.73 (0.84)
11.	Обзиран према другима	2.80 (0.73)	Уредан и чист	2.55 (0.75)
12.	Понашање у складу са полом	2.26 (0.84)	Послушан	2.35 (0.74)
13.	Лепо се понаша	1.82 (0.91)	Понашање у складу са полом	1.82 (0.80)

Двосмерном анализом варијансе покушали смо да утврдимо да ли постоје главни ефекти класификаторских варијабли (улоге и пола), као и интеракције ових варијабли на избор вредности (односно пожељних/непожељних циљева). Резултати ове анализе дати су у табели 3.

Резултати показују да заједнички ефекат пола и улоге није значајан ни код једне вредности. Такође, појединачни ефекат пола испитаника није се показао значајним у избору датих вредности. Односно, очеви и мајке, наставници и наставнице нису се међусобно разликовали у погледу очекивања васпитних исхода, што упућује на закључак да пол више не представља дискриминаторску варијаблу у погледу очекиваних циљева, као што је то био случај у традиционалним, патријархалним васпитним срединама. Слични налази присутни су и у истраживањима других аутора, о којима смо говорили у првом делу рада. Значајним се показао ефекат улоге испитаника, односно појавиле су се значајне разлике између родитеља и наставника у погледу избора појединих вредности. Вредност "лепо понашање" била је знатно чешће бирана као пожељни васпитни циљ од стране наставника, него од стране

родитеља ($F=41.07$; $p < 0.01$). Овај налаз може се тумачити чињеницом да је наставницима ова врста понашања услов који олакшава спровођење свакодневног школског рада. У погледу вредности "бити послушан према родитељима и наставницима" наставници и родитељи разликују се у том смислу што су родитељи у већој мери бирали ову вредност као пожељну ($F=11.99$; $p < 0.01$). "Бити амбициозан" је васпитни циљ чијем остварењу теже у значајно већој мери родитељи ($F=4.37$; $p < 0.05$), док се "бити радознао и заинтересован за свет око себе" сматра у већој мери пожељним васпитним циљем на узорку наставника ($F=3.87$; $p < 0.05$). Разумљиво је да су родитељи у већој мери заинтересовани за израженије личне амбиције своје деце, док су наставници у складу са школским циљевима више окренути ка аутономији ученика у погледу интелектуалног развоја.

Табела 3: Аритметичке средине (M) и F вредности за очекивања испитаника према полу и улози

Вредности	Пол	Улога родитељ наставник (M)		Главни ефекат пола и улоге (F)	
		Родитељ	Наставник	Пол	Улога
Лепо понашање	М	1.77	2.75	П	0.85
	Ж	1.87	2.93	У	41.07**
Послушан	М	2.75	2.33	П	0.31
	Ж	2.87	2.36	У	11.99**
Одговоран и тачан	М	3.61	3.58	П	0.41
	Ж	3.70	3.70	У	0.01
Амбициозан	М	3.23	2.58	П	0.18
	Ж	2.87	2.79	У	4.37*
Учтив и лепо васпитан	М	3.05	3.08	П	0.11
	Ж	3.08	3.12	У	0.15
Уредан и чист	М	2.87	2.58	П	0.20
	Ж	2.81	2.54	У	6.99*
Реално процењују себе и друге	М	3.69	3.50	П	0.00
	Ж	3.58	3.63	У	0.18
Самостално мисли и одлучује	М	4.05	4.33	П	0.24
	Ж	3.94	4.27	У	3.08
Уме да успоставља односе са другима	М	3.06	3.17	П	0.01
	Ж	3.20	3.00	У	0.16
Понаша се у складу са полом	М	2.31	2.16	П	3.34
	Ж	2.20	1.70	У	4.23*
Обзиран према другима	М	2.75	3.12	П	0.32
	Ж	2.86	2.90	У	2.99
Радознао и заинтересован	М	2.78	3.17	П	0.32
	Ж	2.91	3.24	У	3.87*
Добар и вредан ђак	М	3.11	2.58	П	1.33
	Ж	3.22	2.79	У	12.94**

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Овај налаз поткрепљује и разлика пронађена између родитеља и наставника у погледу циља "бити добар и вредан ђак". Родитељи у знатно већој мери него наставници сматрају овај циљ пожељним ($F=12.94$; $p<0.01$). Родитељи у већој мери него наставници настоје да код своје деце формирају навике "чистоће и уредности" ($F=6.99$; $p<0.05$), што је разумљиво, с обзиром на то да наставници који раде са децом овог узраста сматрају да су то навике чијем формирању је већ требало да допринесе породична средина. Разлика се, такође, појавила и у вредности "понашање у складу са полом", тако што су се за ову вредност више опредељивали родитељи него наставници ($F=4.23$; $p<0.05$).

Схема 1: "Лео се понашају у присуству других људи"

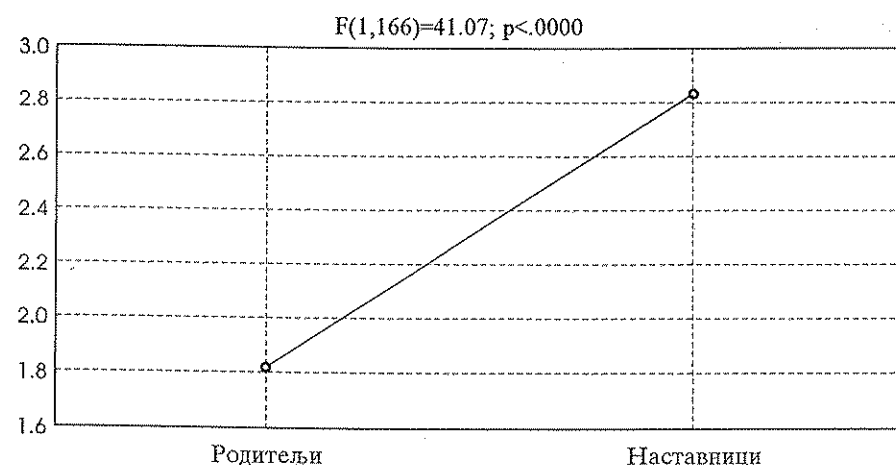
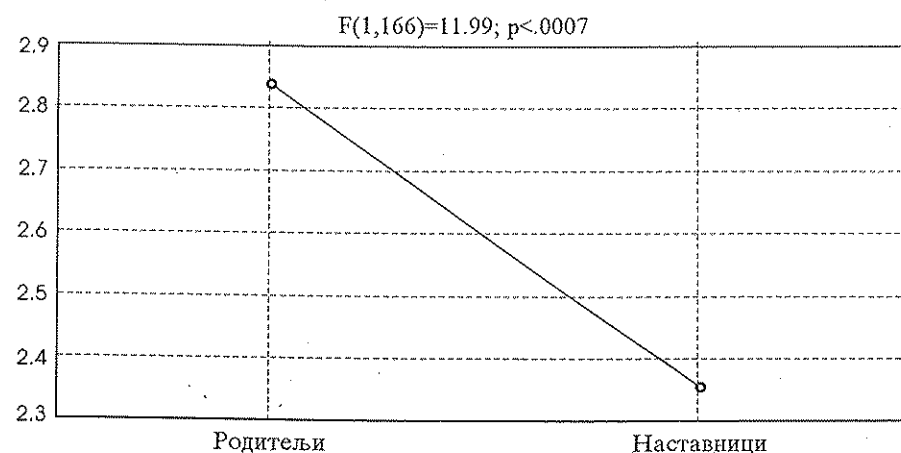

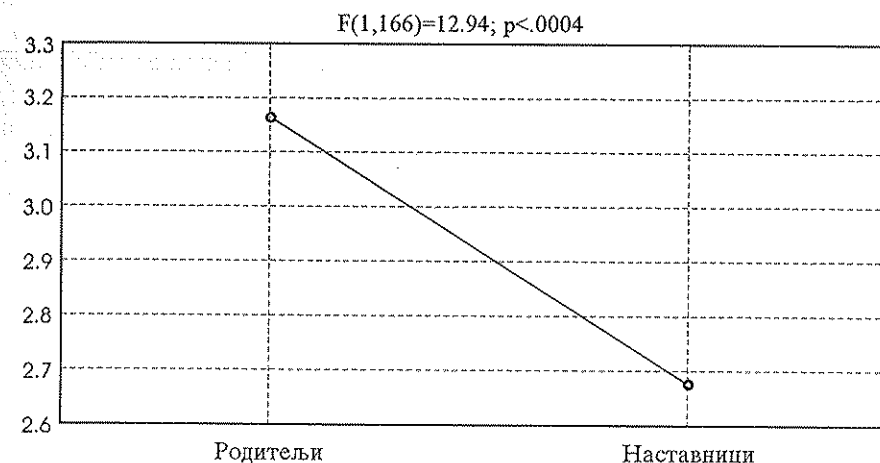
Схема 2: "Биће послушан према родитељима и наставницима"

Смер ове разлике говори да је у школи, у већој мери него у породици превазиђено традиционално гледање на разлике међу половима, односно на различит приступ у васпитању деце оба пола.

Главни ефекат варијабле улоге приказан је на схемама 1, 2 и 3. Одабране су схеме које приказују ефекат улоге испитаника на избор оних вредности за које је добијена значајност на нивоу 0.01.

Схема 3: "Биће добар и вредан ђак"

Закључци

Резултати добијени у нашем истраживању допуштају извођење неколико општих закључака.

1) Хијерархија вредности испитиваних родитеља показује да су они у погледу пожељних васпитних циљева у великој мери оријентисани ка развоју аутономне личности своје деце. Овакав закључак потврђују и резултати о избору непожељних васпитних циљева који спадају у групу конформистичких. С обзиром на пол родитеља, показало се да очеви и мајке имају слична очекивања у погледу, како пожељних тако и непожељних васпитних циљева. Једина разлика појавила се у погледу циља "бити амбициозан", у том смислу да очеви сматрају у већој мери него мајке пожељним да им деца буду амбициозна, што је разумљиво, с обзиром на то да су мушкарци у већој мери него жене усмерени на професионални успех. Образовање родитеља није се показало значајним за избор већине вредности. Само у погледу избора две вредности (бити послушан према родитељима и наставницима, и бити радознао и заинтересован) ова варијабла имала је значајну улогу, у том смислу што је потврдила хипотезу о вези између вишег нивоа образовања родитеља и теж-

њи ка аутономији њихове деце. Варијабле броја и пола деце у породици нису се показале значајним у том смислу. Постоји могућност да би узраст деце имао значајнију улогу у одређивању васпитних циљева, што би требало узети у обзир у неком од наредних истраживања.

2) Хијерархија вредности наставника, према резултатима нашег истраживања, слична је хијерархији вредности родитеља, односно наставници се опредељују за исте пожељне васпитне циљеве који су у функцији развоја самосталне, зреле личности ученика. Циљеве који воде развоју конформистичке личности, наставници оцењују као мање пожељне (уредност и чистоћа, послушност, понашање у складу са полом). Очигледно је да се родитељи и наставници слажу у погледу васпитних циљева који су најпожељнији и оних који су мање пожељни. Разлике су се појавиле у погледу неких вредности које заузимају средње место у хијерархији. Тако су се родитељи чешће него наставници опредељивали за следеће васпитне циљеве: послушност, уредност и чистоћа, понашање у складу са полом, као и школски успех (бити добар ђак). Родитељи, дакле, више него наставници, заступају традиционално гледиште о васпитању. За разлику од њих, наставницима је значајније да им ученици буду радознали и заинтересовани, али и да се лепо понашају, што је у складу са њиховом улогом, тј. потребом да реализују дидактичке и васпитне циљеве школе. Улога је, дакле, варијабла која доводи до разлика у очекивањима родитеља и наставника у погледу развоја деце.

3) Родитељи и наставници се, бар на нивоу очекивања, слажу да је потребно развијати аутономну личност детета. Наредна истраживања требало би да иду у правцу утврђивања односа између родитељских (наставничких) и дечјих вредности, као и механизма који посредују у процесу усвајања и усklaђивања система вредности. Такође, било би важно истражити методе и понашања, у породици и школи, који у највећој мери подстичу и развијају аутономну личност детета.

Коришћена литература

- Đorđević, J. (1996): Autonomija ličnosti i vaspitanje, *Nastava i vaspitanje*, br. 2, 189-212.
- Havelka, N. (1996): Pitanje odnosa autonomije nastavnika i autonomije učenika, *Nastava i vaspitanje*, br. 2, 293-309.
- Kirwil, L. (1991): Wartości rodzicielskie matek i ojców, *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 98-108.
- Kohn, M. L. & C. Schooler (1986): *Praca a osobowość. Studium współzależności*, Warszawa, PWN.
- Kohn, M. L. (1969): *Class and conformity: a study in values*, Homewood, Dorey Press.
- Kohn, M. L. (1976): Social class and parental values: another confirmation of the relationship, *American Sociological Review*, 41, 538-545.
- Koralewicz, J. (1987): Autorytaryzm, lek, konformizm. Analiza społeczeństwa polskiego końca lat siedemdziesiątych, Wrocław, Ossolineum.
- Koralewicz-Zebik, J. (1982): Wartości rodzicielskie a stratyfikacja społeczna, *Studia Socjologiczne*, 3-4, 237-262.

- Krstić, D. (1988): *Psihološki rečnik*, Beograd, Vuk Karadžić.
- Maksić, S. (1993): Ciljevi vaspitno-obrazovnog rada sa darovitim učenicima, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja, br. 25, 120-137.
- Opačić, G. (1995): *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
- Pawlicka-Wojciechowska, L. (1989): *Poziom zawodowej samostęrowności rodziców a wartości preferowane dla ich dzieci*, Warszawa, Institut Psychologii PAN.
- Pjurkovska-Petrović, K. (1993): Vaspitni stavovi roditelja i prosocijalna orijentacija deteta, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja, br. 25, 25-41.
- Pjurkovska-Petrović, K. (1996): Porodica koja razvija autonomiju deteta, *Nastava i vaspitanje*, br. 2, 319-336.
- Skarzynska, K. (1990): Wartości rodzicielskie matek i ojców, *Psychologia Wychowawcza*, nr. 1-2, 1-19.
- Ševkušić, S. (1996): Kooperativno učenje i autonomija učenika u nastavi, *Nastava i vaspitanje*, br. 2, 309-319.
- Tomanović-Mihajlović, S. (1995): *Detinjstvo u svakodnevnom životu radničke porodice* (doktorska disertacija), Filozofski fakultet, Beograd.

Katarzyna Piórkowska-Petrović
Slavica Ševkušić

PARENTAL AND TEACHER EXPECTATIONS: AUTONOMOUS
OR CONFORMIST CHILD PERSONALITY

Summary

Family undoubtedly contributes to developing children's concrete needs, interests and social behavior through closer definition of goals and values they should tend to. In addition to family, school is considered to be one of the most important and responsible factors in the process of developing autonomous, independent student personality. Therefore, through its teaching methods, organization of social life, structure of authority and other aspects of school life, school should make provisions for a student to develop characteristics and abilities that autonomous personality is characterized by. The aim of the paper was to examine parental and teacher expectations concerning desired educational goals that contribute to developing of autonomous in contrast to conformist personality. Parents and teachers of Belgrade secondary-school students ($P = 125$, $T = 45$) were examined using Parental Values Scale (Kohn) somewhat modified for sample concerning teachers. The results show that parents and teachers are oriented to autonomous child personality development. Some differences that occurred in the choice of certain values were the result of the effect of respondents' role (parent-teacher), that is, of view imposed by a certain role.

Key words: democracy, autonomous personality, conformist personality, values, parents, teachers, adolescents.

Катажина Пјурковска-Петровић
Славица Шевкушић

ОЖИДАНИЯ РОДИТЕЛЕЙ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ: АВТОНОМНАЯ
ИЛИ КОНФОРМИСТСКАЯ ЛИЧНОСТЬ РЕБЕНКА

Резюме

Семья безусловно содействует формированию конкретных потребностей, интересов и социального поведения детей путем более четкого определения целей и ценностей, которым дети должны стремиться. Помимо семьи, школа считается одним из наиболее ответственных и наиболее важных факторов в процессе формирования автономной, самостоятельной личности учащегося. Следовательно, своими методами обучения, организацией социальной жизни, структурой авторитета и остальными аспектами школьной жизни школа должна обеспечить учащемуся развитие свойств и способностей, характерных для автономной личности. Цель данной работы – исследовать ожидания родителей и преподавателей в связи с желаемыми воспитательными целями, содействующих формированию автономной, в отличие от конформистской личности. Исследованием были охвачены родители и преподаватели белградских учащихся средних школ ($P = 125$, $T = 45$), причем применялась шкала родительских ценностей (Kohn: Parental Values Scale), которая в отдельной мере была подвергнута модификациям применительно к преподавателям. Результаты показали, что родители и преподаватели ориентированы к развитию автономной личности детей. Некоторые различия, проявившиеся при выборе определенных ценностей, являлись последствием роли испытуемых (родитель – преподавателей), т. е. позиции, вытекающей из определенной роли.

Ключевые слова: демократия, автономная личность, конформистская личность, ценности, родители, преподаватели, подростки.

Биљана ТРЕБЈЕШАНИН
Институт за педагошка истраживања
Београд

УДК 172.15
Прегледни чланак
БИБЛИД 0579-6431;28(1996) с.89-103

АНТРОПОЛОШКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ПАТРИОТИЗМА

Резиме. У раду су разматрана карактеристична схватања друштвености као инфрахумане карактеристике човека и неких карактеристичних врсно специфичних људских потреба с обзиром на успостављање диспозиције патриотизма. Читаво разматрање је усредсређено на образлагање тезе да иако се патриотизам у психологији не сматра спонтаним изразом неке, на одређени начини схваћене људске природе, врсно специфичне карактеристике и потребе људи ипак је оправдано сматрати добром основом за разумевање патриотизма као широко распрострањеног и општељудског феномена. Један од основних закључака рада јесте да везивање за глобалну заједницу са припадајућом територијом и специфичном културом, да идентификација са њом може имати одговарајућу функцију у задовољавању неких општељудских, врсно специфичних потреба појединаца. Психолошка погодност коју патриотизам пружа у њиховом задовољавању могла би се састојати у томе што он омогућава за већину људи, уопште узев лакша, на првобитним обрасцима заснована и тиме привлачнија решења карактеристичних проблема људске егзистенције, тако да уз сталне и изразите подстицаје из социјалне средине, успостављање патриотизма као диспозиције има подршку и ових, како их Фром именује, императивних људских потреба.

Кључне речи: базичне врсне карактеристике људи, врсно специфичне потребе, патриотизам, социјална психологија.

Држећи се сведочанства које се може наћи у литератури изгледа да није претерано сматрати патриотизам веома старим феноменом, старим заправо онолико колико су старе људске заједнице. У свим друштвима и културама и у различитим историјским раздобљима постоје, наиме, предања или писани трагови који сведоче о томе. Ако се, рецимо, осврнемо само на литерарне творевине, можемо дознати да су стари песници патриотским садржајима испуњавали готово све поетске форме, а код многих античких песника као што су Калин, Тиртеј, Солон, Пиндар, Хорације, Проперције, често су највреднија дела инспирисана управо патриотским садржајима, покренута патриотским мотивима и испуњена патриотским садржајима (Јовичић, 1976). Нека савремена емпијска истраживања, с друге стране, показују да је проценат испитаника, који не испољавају било који облик везаности за сопствену заједницу, готово занемарљив (Рот и Хавелка, 1973), те су склони да сматрају патриотизам и веома раширеним, ако не и општељудским феноменом. Наравно, овде треба додати да се притом има на уму патриотизам у психоло-